

Міністерство освіти і науки України
Київський національний університет будівництва і архітектури

Топал Світлана Степанівна

УДК 711.58

**ПРИНЦИПИ І МЕТОДИ ГУМАНІЗАЦІЇ ЖИТЛОВОГО СЕРЕДОВИЩА
ІСТОРИЧНИХ МІСТ ПРИЧОРНОМОР'Я УКРАЇНИ
НА ПРИКЛАДІ МІСТА ОДЕСА**

05.23.20 – Містобудування та територіальне планування

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата технічних наук

Київ-2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Київському національному університеті будівництва і архітектури, Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор архітектури, професор
Дьомін Микола Мефодійович,
Київський національний університет
будівництва і архітектури, професор
кафедри міського будівництва, м. Київ

Офіційні опоненти: доктор технічних наук, професор
Габрель Микола Михайлович,
Національний університет «Львівська
політехніка», завідувач кафедри
архітектурного проектування, м. Львів

кандидат технічних наук, доцент
Завальний Олександр Вячеславович,
Харківський національний університет
міського господарства імені О.М. Бекетова,
завідувач кафедри міського будівництва,
м. Харків

Захист відбудеться «28» вересня 2021 р. о 10-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.056.09 у Київському національному університеті будівництва і архітектури за адресою: 03037, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 31, ауд. 319.

З дисертацією можна ознайомитись у науково-технічній бібліотеці Київського національного університету будівництва і архітектури за адресою: 03037, м. Київ, Повітрофлотський проспект, 31.

Автореферат розісланий «27» серпня 2021 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради
кандидат технічних наук, доцент

О.П. Ісаєв

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Характеристика причин і масштабів змін, трансформації структури сельбищних територій, призначених для створення сприятливого житлового середовища, яке відповідає соціальним, екологічним та містобудівним умовам, що забезпечують процеси життєдіяльності населення, пов'язані з його демографічним і соціальним відтворенням, є важливим містобудівним завданням для вироблення стратегії створення умов плідного і повноцінного розвитку міста. Житлове середовище формується в межах зони житлової забудови комплексом відкритих і закритих просторів, створених для проживання людини, обладнаних відповідно її способу життя, соціальним і особистим інтересам. Дане дослідження спрямоване на визначення планувальних і структурних особливостей формування зони житлової забудови, головних факторів, що впливають на її становлення в нових соціальних умовах, подальше вдосконалення. Вивчення громадських потреб, сучасних тенденцій та наявних ресурсів сприятиме оптимізації містобудівних умов в відповідності до соціальних, екологічних, ергономічних, функціональних, естетичних, конструктивно-технологічних, економічних вимог до покращення зон житлової забудови. Результати дослідження підвищать ефективність містобудівних рішень, формуючих середовище проживання, та сприятимуть здійсненню завдань його комплексного перетворення в освоєне, змістовне і комфортне житлове середовище, що відповідає вимогам гуманізації з метою забезпечення умов всебічного розвитку людини. Гуманістичний погляд на місто – людиноспрямований. Під процесом гуманізації містобудівного середовища розуміється вдосконалення його з метою досягнення фізичного, психологічного та духовного комфорту людини в штучному оточенні. Гуманізація – здійснення заходів, спрямованих на постійне поліпшення умов життя населення, – головне завдання економічного, соціального та містобудівного розвитку.

Місто являє собою поліфункціональне утворення з територіальними, соціальними, економічними особливостями, які обумовлюють його специфіку складного, багатоманітного живого організму, що постійно розвивається та вдосконалюється. Безперервне демографічне і територіальне зростання міст, в цілому низький рівень якості існуючого середовища проживання внаслідок фізичного, морального і естетичного його старіння і зносу викликають гостру необхідність реконструкції зон житлової забудови. Загальноміські потреби розвитку, що викликають зміни просторової системи середовища життєдіяльності, часто йдуть на противагу з різноманітними і суперечливими соціальними інтересами населення. Створене людиною техногенне середовище в умовах стрімко розвиваючогося міста, з все зростаючою кількістю населення і відповідно зростаючими потребами, поглиненого великою кількістю транспорту, висотною монотонною типовою забудовою, нестачею озеленення та об'єктів культурно-побутового обслуговування, низькою якістю навколишнього середовища, стає все більш агресивним і гнітючим.

Зони житлової забудови, утворені на основі принципів мікрорайонування, являються основною структурно-планувальною одиницею сельбищних територій.

Планувальна організація історичної частини міста відрізняється від планувальної структури пізніше створених мікрорайонів. До того ж, під впливом економічних і соціальних передумов всередині житлового району відбулися істотні структурні зміни. Пошук нових принципів перетворення забудови міста з метою приведення різнохарактерних і часто розрізаних елементів міського середовища в нову соціально-функціональну планувальну систему відповідно сучасним вимогам до якості міського середовища є ключовим завданням.

Важливе значення для проведення дослідження мають наукові праці, в яких висвітлено проблеми формування та розвитку історичних міст. Серед них слід визначити роботи Ю.М. Білоконя, В.М. Вадімова, О.Е. Гутнова, В.Д. Давидовича, М.М. Дьоміна, Д.Г. Дубеліра, Є.Є. Ключниченка. Загальні методологічні питання організації середовища міста, функціонування, планування та благоустрою зон житлової забудови досліджені М.М. Дьоміним, А.М. Плешкановською, М.М. Габрель, А.Г. Пестриковою, В.О. Бутягиним, З.М. Яргіною, О.І. Сингаївською, Я.В. Косицьким, А.Е. Гутновим, Й.М. Голик, І.О. Фоміним. Важливий внесок у вивчення питань комплексної реконструкції та реставрації міста мають наукові праці М.В. Бевза, А.М. Плешкановської, В.А. Лаврова, М.В. Биваліної, В.М. Вадімова, Т.А. Доценко, М.М. Миловидова, А.Н.Тетіора. Принципи мікрорайнування території за соціально-демографічними критеріями як людиноорієнтована організація житлового середовища в найбільшій мірі відповідають можливостям, вимогам і потребам людей – матеріальним, духовним і господарсько-побутовим. Питання вдосконалення планування та забудови мікрорайону, організації культурно-побутового обслуговування населення досліджувались в роботах М.М. Дьоміна, М.І.Тосунової, В.Ф. Макухіна, М.Й. Жука, Л.М. Страшко, Н.Ю. Кіс.

В результаті проведеного аналізу наукових досліджень організації житлового середовища виявлено, що багатьом аспектам цього питання приділено увагу, що свідчить про актуальність даної тематики. Основні напрями в дослідженні проблеми гуманізації міського середовища – принципи планування та забудови міст, ергодизайнерські аспекти гуманізації, загальні методичні основи формування відкритих просторів, питання озеленення для покращення еколого-естетичних характеристик міського середовища, питання його комплексного формування в урбаністиці та ландшафтній архітектурі, соціально-психологічні дослідження та окремі аспекти гуманізації архітектурного середовища в цілому. Вивчення нормативних документів підтвердило відсутність повноцінного відображення в них особливостей створення комфортного житлового середовища історичних міст з врахуванням збільшення потреб населення, що формують середовище життєдіяльності в аспекті його гуманізації, та невизначеність цілісного методичного підходу до проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Проведене дослідження має безпосередній зв'язок з галузевими програмами в області містобудування, які виконуються як реалізація пріоритетних завдань, визначених Указом Президента України № 422/97 від 13 травня 1997 р. «Про пріоритетні завдання в сфері містобудування», законів України «Про основи містобудування» (№2780-XXI від 16.02.1992 р.), «Про Генеральну схему планування території

України» (№3059-III від 7.02.2002 р.), «Про регулювання містобудівної діяльності» (№3038-VI від 17.02.2011р.), а також Постанови Верховної ради України «Концепції сталого розвитку населених пунктів» (№1359-XIV від 24.12.1999). Тематика та структура проведених досліджень відповідають плану науково-дослідних робіт кафедри «Міського будівництва та господарства» Одеської державної академії будівництва та архітектури. Результати досліджень впроваджені в навчальний процес при виконанні курсових проектів, лекцій з предметів «Планування та благоустрій міст», «Основи реконструкції міської забудови», «Енергоефективна комплексна реконструкція житлової забудови» та в дипломне проектування.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є розробка принципів і методів гуманізації житлового середовища в умовах реконструкції територій, що історично склалися, зі збереженням нерухомої культурної спадщини та підвищенням ефективності їх використання.

Виходячи з поставленої мети, було намічено наступні завдання дослідження:

- 1) визначити поняття, показники та методи гуманізації житлового середовища та виконати аналіз законодавчого, нормативного забезпечення, спрямованого на гуманізацію житлового середовища;
- 2) визначити методичні основи, методи та моделі соціально-планувальної організації зон житлової забудови історичних міст;
- 3) визначити ресурси підвищення ефективності використання території зон житлової забудови з врахуванням умов і обмежень щодо граничних показників поверховості, допустимого відсотку забудови, протипожежних відстаней і санітарно-гігієнічних вимог;
- 4) виконати аналіз функціонально-планувальної та соціально-планувальної структури історичних міст Причорномор'я України на прикладі м. Одеса та визначити типологічні ознаки житлового середовища, сформованого в різних умовах;
- 5) розробити рекомендації щодо удосконалення житлового середовища історичних міст Причорномор'я України на прикладі м. Одеси за принципами гуманізації.

Об'єктом дослідження є житлове середовище.

Предметом дослідження є визначення принципів та методів гуманізації житлового середовища.

Обмеження – історичні міста Причорномор'я України на прикладі м. Одеса.

Методи дослідження. В процесі даного дослідження було використано загальнонаукові методи:

- системний аналіз, який полягав в дослідженні об'єкту як складної системи;
- історико-еволюційний підхід, що забезпечив вивчення аспектів виникнення, формування, закономірностей розвитку, сучасного стану житлового середовища;
- структурно-функціональний підхід використано для розглядання структури та функцій досліджуваного об'єкту;
- порівняльного аналізу;
- методи моделювання та експериментального проектування.

Наукова новизна одержаних результатів:

- зони житлової забудови, населення та засоби гуманізації житлового середовища методологічно розглянуті як системна цілісність «населення»-«середовище» – об’єкт містобудівного дослідження та проектування;
- визначені містобудівні аспекти науково-методичного забезпечення діяльності в сфері гуманізації житлового середовища в процесі реконструкції історичних міст;
- розроблені методичні основи планувальної організації зон житлової забудови як засіб здійснення заходів по гуманізації середовища на основі принципів та методів мікрорайонування;
- на основі аналізу функціонально-планувальної та соціально-планувальної структури міст Причорномор’я України визначено типологічні ознаки житлового середовища, сформованого в різних історичних умовах;
- розроблені рекомендації щодо удосконалення житлового середовища історичних міст Причорномор’я України за принципами його гуманізації;
- визначені ресурси підвищення ефективності використання території зон житлової забудови з врахуванням умов і обмежень щодо граничних показників поверховості, допустимого відсотку забудови, протипожежних відстаней і санітарно-гігієнічних вимог.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження мають підвищити ефективність містобудівних рішень, формуючих середовище історичних міст Причорномор’я України, сприяти здійсненню завдань перетворення його в комфортне житлове середовище. Встановлення основних визначальних факторів, що впливають на процес формування зон житлової забудови, розкриття особливостей та причин їх змін, характерних рис функціонування та потенційних можливостей сформує основи для розробки пропозицій по їх подальшому плідному і повноцінному розвитку. Отримані результати можуть бути застосовані при:

- проведенні оцінювання функціонально-планувальної структури міст;
- формуванні стратегії та структури містобудівної діяльності в сфері перетворення житлового середовища;
- удосконаленні методичної бази підготовки спеціалістів в галузі містобудування.

Матеріали дисертаційного дослідження використані при розробці 6 розділу «Сельбищні території» ДБН Б2.2-12:2019 «Планування та забудова територій», а також впроваджені в учбовий процес при підготовці бакалаврів та магістрів спеціальності Міське будівництво та господарство Одеської державної академії будівництва та архітектури та Київського національного університету будівництва і архітектури.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є одноосібною науковою працею, в якій втілено ідеї автора стосовно методологічних та концептуальних аспектів дослідження, що підтверджується одноосібними публікаціями з ключових аспектів проблеми. За темою дисертації опубліковані 16 одноосібних статей, в яких знайшли відображення принципи і результати роботи.

Апробація результатів роботи. Основні положення та результати дослідження оприлюднені та обговорені на 12 наукових конференціях у період з 2013 по 2021 рр.: II Міжнародній науково-практичній конференції «Енергозбереження та екологія в житлово-комунальному господарстві та будівництві міст» (Белгород, БДТУ, 2013 р.), Міжнародній конференції до століття містобудівної освіти у Львівській політехніці (Львів, Політехніка, 2013р.), Науково-практичній конференції «Місто в дзеркалі міждисциплінарних досліджень різних наук» (Санкт-Петербург, СПДАСУ, 2014 р.), міжнародних науково-практичних конференціях «Енергоефективні технології в міському будівництві та господарстві» (Одеса, ОДАБА, 2013, 2018, 2019 рр.), 74, 76, 77 науково-технічній конференції професорсько-викладацького складу академії (Одеса, ОДАБА, 2018, 2020, 2021 рр.), Міжнародній науково-практичній конференції «Сталий розвиток міст (містобудівний аспект)» (Харків, ХНУМГ, 2017р.), III Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми енерго-ресурсозбереження та екології» (ОДАБА, 2019), III всеукраїнській науково-практичній конференції «Проблеми та перспективи розвитку будівельного комплексу м. Одеси» (ОДАБА, 2020).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 20 друкованих працях (16 одноосібних), в тому числі 1 стаття в колективній монографії; 6 публікацій у наукових фахових виданнях України; 12 публікацій за матеріалами конференцій; 1 публікація в періодичному науковому виданні держави (Польщі), яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу (журнал індексовано в BazTech, Google Scholar, Google, WorldWideScience).

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи становить 209 сторінок, у тому числі 146 сторінок основного тексту. У тексті міститься 5 ілюстрацій та 5 таблиць на окремих сторінках, список використаних джерел з 202 найменувань на 19 сторінках, 12 додатків на 42 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання дослідження, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів.

В першому розділі «**Сучасний стан вивченості та визначення проблем гуманізації зон житлової забудови історичних міст Причорномор'я України**» розглянуті питання визначення понять об'єкту і предмету; виконано аналіз законодавчого, нормативного забезпечення, спрямованого на гуманізацію житлового середовища; розвиток містобудівних концепцій створення середовища життєдіяльності людини, формування гуманістичного світогляду; виконано аналіз вітчизняного та зарубіжного досвіду регулювання якості житлового середовища.

Гуманізація (олюднення) – це приведення середовища до стану, що найбільше відповідає природі людини як біо-соціально-духовної істоти, життя якої протікає в фізичному, соціальному та культурному середовищі. Це діяльність людства, спрямована на поступове оновлення середовища, розвиток його структури,

покращення умов життєдіяльності населення з метою задоволення зростаючих потреб людини та врахуванням її фізіологічних можливостей. Вивчення уявлень про житлове середовище показали, що в основі своєї житло завжди розглядалося як елемент структури різних територіальних утворень. Зона житлової забудови, в межах якої формується житлове середовище, являється результатом розвитку потреб людини в процесі складної взаємодії з навколишнім середовищем – природним, соціальним, антропогенним, являє собою системну цілісність, основний об'єкт містобудівного дослідження і проектування. Факторами і умовами, що визначають планування і забудову житлового середовища, являються : природно-кліматичні, соціально-демографічні, містобудівні, економічні, політичні, адміністративні, нормативно-правові та культурологічні.

Територія населеного місця забудовується спорудами і будівлями, що формують середовище життєдіяльності і відрізняються за формою, розташуванням, експлуатацією і т.д. Крім цих показників на будь-якому об'єкті є функція, тобто вид громадської або особистої діяльності людей. Органічна взаємодія середовища і населення присутня на всіх ієрархічних рівнях містобудівного об'єкту. Саме види людської діяльності, їх просторова локалізація визначають функціональне та смислове призначення окремих елементів міського середовища (містобудівних об'єктів). В процесі своєї творчої та господарської діяльності (позитивної або деструктивної) людина шляхом перетворення і пристосування природного або антропогенного середовища створює штучне середовище, що відповідає її актуальним фізичним і соціальним потребам, політичним устремлінням і економічним можливостям. У містах, що історично склалися (міста Причорномор'я України не є виключенням), подекуди важко виділити території певного функціонального призначення, що створює несприятливі умови для організації комфортного житлового середовища, яке за визначенням призначене для невиробничої діяльності людини, тобто для фізичного відтворення та соціального становлення і розвитку людини, як складової соціуму.

Житлове середовище налаштоване для діяльності населення, яка об'єднує різні форми відпочинку, господарсько-побутові проблеми сім'ї і виховання дітей. Забезпечення потреб людини у різних видах послуг реалізується через організацію установ, підприємств та просторів громадського обслуговування, до яких відносяться прибудинкові території, установи культури, охорони здоров'я, побутового обслуговування, дитячі дошкільні заклади, школи, повсякденна торгівельна мережа, і т. д., а також належні їм відкриті простори – ділянки територій обслуговуючих установ. Завдання сучасного житлового середовища – забезпечення кожного жителя його часткою особистих і громадських просторів, що становлять разом єдиний комплекс, який відповідає стандартам і можливостям суспільства та сучасним санітарно-гігієнічним вимогам.

Уявлення про проектування та забудову територій житлового середовища історичних міст в ретроспективному вимірі зазнали докорінних змін. Сучасна архітектурно-містобудівна наука і практика спрямовані на гуманізацію житлового середовища. В даній роботі під терміном гуманізації міського середовища розуміється комплекс містобудівних заходів, які забезпечують екологічну,

психологічну та естетичну комфортність житлового середовища, що відповідають встановленим правилам та нормам планування і забудови територій та враховують потреби та фізіологічні особливості організму людини.

Задоволення біологічних потреб вимагає наявності місць для сну, харчування, гігієни, відпочинку і обумовлюється зручністю та налаштованістю житла, адекватними зв'язками людини з природним навколишнім середовищем. Фізіологічні потреби людини забезпечуються санітарно-гігієнічними показниками середовища, що включають температурно-вологістний режим, чистоту повітря, ґрунту, води, аерацію, інсоляцію, освітленість, вітровий режим, рівень шуму, радіації, випромінювань. Регламентація гігієнічних факторів розміщення, планування, будівництва та експлуатації житла має пріоритетне значення для забезпечення сприятливих умов проживання, особливо в умовах сьогоденного забрудненого природного середовища.

Психологічно людина потребує відчуття безпеки та захисту від шкідливого впливу оточуючого середовища. Ці умови забезпечує чітке функціональне зонування середовища, наявність гарної орієнтації в просторі, відсутність транзиту сторонніх через прибудинкові території, нормативна щільність забудови і населення, освітленість, благоустрій та озеленення, відсутність агресивних форм та кольорів, монотонних гомогенних поверхонь, співмасштабність людині. Соціокультурні потреби забезпечуються доступністю житла, культурно-побутового обслуговування, працевлаштування, створення умов для відпочинку, спілкування, розвитку особистості. Архітектурно-художні показники середовища задовольняють духовні та естетичні потреби.

Гуманізація житлового середовища є процесом, спрямованим на збільшення цінності особистості та забезпечення її комфортом, що повинен покращити якість житлового середовища, які включають доступність та безпечність середовища (екологічну, фізичну, психологічну, пожежну, криміногенну), можливість комунікацій та збереження приватного простору, забезпечення кількісних та якісних показників житла, об'єктів культурно-побутового обслуговування, дотримання радіусів обслуговування, щільності забудови, нормативів озеленення, вимог санітарно-гігієнічних нормативів, архітектурну виразність середовища. В роботі виділено критерії гуманізації житлового середовища – соціально-планувальні, екологічні, ергономічні, функціональні, естетичні, економічні.

Аналіз сучасного вітчизняного та міжнародного досвіду регулювання якості житлового середовища показує, що важливою умовою гуманізації являється покращення соціально-функціональних параметрів середовища, послідовні зміни державного підходу від простого забезпечення населення комфортним житлом до розробки комплексних програм, що включають в себе реконструкцію, модернізацію, реставрацію, реновацію існуючих будівель та територій, приділення особливої уваги розвитку соціальної, інженерної та дорожньої інфраструктури.

В другому розділі «**Методичні основи соціально-планувальної організації зон житлової забудови**» послідовно розглянуті роль і місце зон житлової забудови в структурі сельбищних територій; методи та моделі організації зони житлової

забудови міст; визначено методи та моделі розрахунку ємності підприємств побутового обслуговування, потреби в прибудинкових територіях.

Об'єкт дослідження – житлове середовище – як сукупність містобудівних факторів та умов, що враховують потреби та фізіологічні можливості людини з метою забезпечення соціального становлення та розвитку особистості, являється важливою структурною одиницею сельбищної території міста. Формується в межах зон житлової забудови двох пов'язаних між собою ієрархічних рівнів – мікрорайон та житловий район, що розрізняються щабелями соціально-планувальної організації в залежності від територіального розміщення і характеру використання установ обслуговування. Зони житлової забудови включають житлові та громадські складові території, що забезпечують побутові та соціально-культурні потреби населення і розглядаються з точки зору взаємопов'язаних аспектів – функціонального, морфологічного, соціального. Функціонально-планувальна, архітектурно-планувальна та соціально-планувальна структури містобудівного аналізу дозволяють скласти повноцінне відображення житлових територій в формуванні системи міста і являються основою для розробки стратегії вдосконалення житлового середовища з метою його гуманізації.

В дослідженні з метою детального аналізу складових житлового середовища історичних міст розглянуто аспекти його формування – екологічні, соціальні, естетичні, історико-архітектурні, технічні. Врахування цих аспектів при реконструкції сприятиме формуванню повноцінного житлового середовища, забезпеченого всіма видами сучасного культурно-побутового обслуговування, та сприятиме комплексній організації зони житлової забудови, яка дозволить істотно збільшити ефективність використання території при одночасному поліпшенні якостей та показників житлового середовища як антропоморфного об'єкту, що відповідає умовам екологічної, психологічної та естетичної комфортності.

Первинною структурною одиницею зони житлової забудови є житлова група або житлове утворення з необхідним переліком майданчиків, проїздів, зелених насаджень, що займає частину кварталу. Другий рівень – середовище повсякденної життєдіяльності населення – житловий мікрорайон, який формується за рахунок дитячих дошкільних установ, загальноосвітніх шкіл, об'єктів торгівлі та громадського харчування з асортиментом товарів повсякденного попиту, приймальних пунктів підприємств побутового обслуговування. Третій рівень – житловий район, що включає мікрорайони, поліклініки, кінотеатр, комплекс спортивних споруд, паркову зону, великі підприємства торгівлі та громадського харчування, перукарні, магазини, музичні та художні школи, бібліотеки тощо.

Розроблені на підставі аналізу наукових праць, містобудівних та будівельних нормативних документів модель структури елементів зони житлової забудови та узагальнена модель показників та параметрів містобудівних об'єктів житлових територій сприяють плануванню розміщення та ємності об'єктів (установ, підприємств, закладів, територій) повсякденного обслуговування населення як важливого аспекта гуманізації середовища. Кожному об'єкту відповідає власний параметр, що відрізняє його від інших об'єктів за функціональною приналежністю, за групою населення, яку він обслуговує, за фізичними та метричними

характеристиками, притаманними даному об'єкту. На основі узагальненої моделі структури елементів зони житлової забудови побудовано модель виявлення взаємозв'язків об'єктів повсякденного культурно-побутового обслуговування та їх параметрів. Запропоновано формулу для визначення загальної ємності підприємств повсякденного культурно-побутового обслуговування в відповідності з балансом обслуговуваного населення та врахуванням даних розробленої узагальненої моделі параметрів та показників містобудівних об'єктів житлових територій.

Диференціація потреб за функціональною ознакою визначає функціональний зміст матеріального середовища прибудинкового простору. Частота прояву тих чи інших потреб в процесі життєдіяльності лежить в основі планувальної організації прибудинкових територій: радіуси розміщення функціонально-планувальних елементів, час доступу до них. Різна динаміка індивідуального способу життя визначає різноманіття соціально-просторової організації життєдіяльності населення в межах прибудинкового простору. Встановлені відносно стійкі зв'язки між потребами і поведінкою населення, виражені в структурі видів діяльності, дозволяють проаналізувати відповідність асортименту майданчиків на прибудинкових територіях, обладнання та благоустрою реальним життєвим процесам та фізичним розмірам простору для їх протікання. Розроблена інфологічна модель включила елементи та показники прибудинкових територій. Можливості розташування майданчиків прибудинкової території відповідного функціонального призначення з врахуванням відстаней від вікон житлових будинків та радіусів обслуговування показано на рис. 1.

Рис.1. Схема розташування майданчиків прибудинкової території з врахуванням відстаней від вікон житлових будинків та радіусів обслуговування

В дослідженні встановлено, що розмір кварталу, щільність забудови, щільність населення, висотність забудови безпосередньо впливають на можливості даної території забезпечити нормативні вимоги щодо кількості, складу об'єктів

первинного культурно-побутового обслуговування і на можливості проведення повноцінного функціонального зонування території з метою її гуманізації. Мікрорайони з показниками досить невисокої щільності населення, невеликою щільністю забудови і відсутністю обмежень по поверховості забудови (тільки за вимогами пожежної безпеки та інсоляції) в змозі повністю забезпечити відповідність нормативам і сучасним вимогам до якості середовища. Центральні історичні та прилеглі до них райони регулювання забудови з показниками високої щільності забудови, високої щільності населення і чіткою регламентацією поверховості будинків вимоги до кількісних і якісних показників прибудинкової території можуть задовольнити лише частково, компромісно кооперуючи необхідні функціональні майданчики між декількома дворами з урахуванням мінімальної відстані від вікон будівель і радіусів обслуговування, створюючи зони обмеженого користування тільки жителями даної житлової групи і зони спільного користування жителями декількох прилеглих прибудинкових просторів. При цьому важливо для виділення додаткових резервних територій, а також з метою санації, забезпечення необхідних санітарно-гігієнічних умов, провести ретельне розчищення територій, зберігаючи історично цінні будівлі і фонову забудову.

В третьому розділі **«Методичні пропозиції щодо гуманізації житлового середовища історичних міст Причорномор'я України на прикладі міста Одеса»** розглянуті умови створення та розвитку зон житлової забудови історичних міст Причорномор'я України на прикладі м. Одеса; визначені характерні типи планування і забудови на різних етапах історичного розвитку; розроблені пропозиції щодо удосконалення житлового середовища; визначені ресурси підвищення ефективності використання території зон житлової забудови з врахуванням умов і обмежень для кожної типологічної групи.

Міста Одеса, Миколаїв, Херсон, маючи східні природно-кліматичні, географічні умови, схожі принципи планувальної організації, що виражаються в вигляді прямокутної розвернутої під кутом 30° - 45° сітки кварталів, спільні особливості історичного розвитку, складають окрему групу історичних міст Причорномор'я України (рис.2). Ряд факторів, що приймали участь у формуванні зон житлової забудови цих міст, можуть бути розглянуті на прикладі Одеси. Це природно-кліматичні умови, характерні для представників третього будівельно-кліматичного району, багатонаціональний склад та особливості соціально-економічного розвитку міста, вплив архітектури балканських країн, південної Європи та стилістики російського класицизму. Таким чином Одеса, в силу свого положення в економічному, культурно-історичному, містобудівному та інших відношеннях, виступає типовим представником історичних міст Причорномор'я України. Враховуючи те, що міста, як цілісні організми, безперервно розвиваються, а архітектурно-художній вигляд їх історичного ядра та нових районів формуються приблизно в східних з іншими містами умовах, проведений в дослідженні аналіз та рекомендації можуть отримати розповсюдження з відповідною адаптацією і коригуванням в багатьох містах регіону.

Приблизковий план г. Одеси по Лангсону з забудовою міста 1870 року	1.Планувальна схема – прямокутна з розвернутою під кутом 45° сіткою кварталів 2.Забудова-периметральна 3.Середня площа кварталу 3,6 га 4.Щільність вуличної мережі 1,84км/км²
Одеса (рік заснування-1794)	
План Николаевского водопровода (1900 г.). Планові дані Чубрих прокладені по лінії 3-7.	1.Планувальна схема-прямокутна з розвернутими під кутом 30° сіткою кварталів 2.Забудова-периметральна 3.Середня площа кварталу 2,5га 4.Щільність вуличної мережі 1,6 км/км²
Миколаїв (рік заснування-1789)	
ПЛАН ГОРОДА ХЕРСОНА	1.Планувальна схема-прямокутна з розвернутою під кутом 45° сіткою кварталів 2.Забудова-периметральна 3.Середня площа кварталу 1,5га 4.Щільність вуличної мережі 1,5 км/км²
Херсон (рік заснування-1778)	

Рис.2. Схеми планувальної організації міст Причорномор'я України 18 сторіччя

Аналіз основних факторів, що впливають на стан і обумовлюють проблеми розвитку зон житлової забудови різних типів в місті Одеса, дозволить розробити принципи та методи перетворення житлового середовища історичних міст Причорномор'я України з врахуванням місцевих прогресивних архітектурно-будівельних традицій, сучасних вимог та регіональних природньо-кліматичних та соціально-демографічних умов з метою гуманізації та забезпечення сталого розвитку.

Проведення аналізу стану зон житлової забудови міста Одеси на відповідність сучасним вимогам та нормативам продемонстрували їх здатність служити основою для подальшого розвитку з метою створення сучасного високоякісного гуманізованого середовища. Забудова житлових територій в місті Одеса представлена рядом періодів, для яких характерні планування і прийоми забудови, типологія житлових і громадських будівель, показники, що визначають баланс території, співвідношення забудованих і незабудованих територій. Це дозволило визначити містобудівні об'єкти, які представляють основні типологічні групи зі своїми середовищними характеристиками: забудова кінця 18-початку 20 сторіччя, що включає зону історико-архітектурного заповідника та зону регулювання забудови; зона забудови 60-70 років 20 сторіччя; зона забудови 80-90 років 20 сторіччя; зона забудови початку 21 сторіччя (рис.3). Вони мають різний ступінь

історико-архітектурної цінності та систему обмежень, різні розміри території і характер забудови і відповідно різний рівень можливостей і резервів і потребують індивідуального підходу для приведення у відповідність з нормативами і поглядами сьогодення часу з дотриманням умов формування екологічно, психологічно та естетично комфортного житлового середовища як основ гуманізації.

	Зона забудови к.18-поч. 20 ст.– зона історико-архітектурного заповідника		Площа території в червоних лініях 1,66 га Площа забудови 11,752 тис.м ² Площа незабудованих територій 0,4848 га Площа озеленення 0,52 тис. м ² Щільність забудови 67% Площа житлово-громадської забудови 32,474 тис.м ² в т. ч. житлової забудови 26,286 тис.м ² Житловий фонд 9,463 тис.м ² Кількість населення 526 осіб Щільність населення 317 осіб/га Щільність житлового фонду 5700 м ² /га
	Зона забудови кінця 18-поч. 20 ст.– зона регулювання забудови		Площа території в червоних лініях 0,87 га Площа забудови 5,816 тис.м ² Площа незабудованих територій 0,2884 га Площа прибудинкових територій 1,26 тис. м ² Площа озеленення 0,52 тис. м ² Щільність забудови 67 % Площа житлово-громадської забудови 13,08 тис.м ² в т. ч. житлової забудови 10,312 тис.м ² Житловий фонд 4,469 тис.м ² Кількість населення 248 осіб Щільність населення 285 осіб/га Щільність житлового фонду 5136,8 м ² /га
	Зона забудови 60-70 рр. 20ст.		Площа території в червоних лініях 24,35 га Площа забудови 73,5 тис.м ² Площа незабудованих територій 17,0 га Площа прибудинкових територій 14,2 га Площа озеленення 4,6426 га Щільність забудови 30 % Площа житлово-громадської забудови 350,5 тис.м ² в т. ч. житлової забудови 290,25 тис.м ² Житловий фонд 128,53 тис.м ² Кількість населення 7143 особи Щільність населення 300 осіб/га Щільність житлового фонду 5391 м ² /га
	Зона забудови 80-90 рр. 20 ст.		Площа території в червоних лініях 65,3 га Площа забудови 110 тис.м ² Площа незабудованих територій 54,3 га Площа території мікрорайону 45,8 га Площа прибудинкових територій 26,9 га Площа озеленення 10,194 га Щільність забудови 24 % Площа житлово-громадської забудови 927,772 тис.м ² в т. ч. житлової забудови 822,1 тис.м ² Житловий фонд 313,96 тис.м ² Кількість населення 17442 особи Щільність населення 380 осіб/га Щільність житлового фонду 6855 м ² /га
1	Зона забудови кінця 18-початку 20 ст.– зона історико-архітектурного заповідника		
2	Зона забудови кінця 18-початку 20 ст.– зона регулювання забудови		
3	Зона забудови 60-70 рр. 20 ст.-на вільних від забудови територіях		
4	Зона забудови 80-90 рр. 20 ст. та початку 21 ст.–на вільних від забудови територіях		
5	Садибна забудова		
6	Границя міста		

Рис.3. Типологічні групи зон житлової забудови міста Одеса

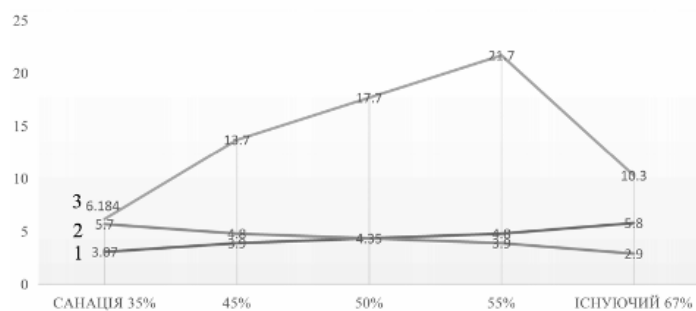
Зона центру характеризується цінною історико-архітектурною забудовою по периметру кварталів і малоцінною та ветхою в середині, обмеженими прибудинковими територіями, з яких поступово витісняється громадськими об'єктами житлова функція, жвавими транспортними та пішохідними потоками, високою щільністю забудови і населення, нестачею дитячих дошкільних установ, паркувальних місць, невідповідністю вимогам протипожежних та санітарно-гігієнічних норм, недостатнім обсягом житлового фонду, фізично і морально застарілого. Наявність внутрішньоквартальних просторів для проведення прихованої реконструкції зі зменшенням щільності забудови і створенням на звільнених територіях недостаючих об'єктів повсякденного обслуговування, реставрація, реконструкція і модернізація будівель дозволять вирішити існуючі проблеми і створити сучасне високоякісне середовище проживання в умовах історико-архітектурного заповідника.

Зона регулювання забудови з окремими пам'ятниками архітектури, цінними фоновими будівлями і малоцінною забудовою, високими показниками щільності забудови і населення, застарілим житловим фондом з низькими показниками житлової забезпеченості, невідповідністю санітарно-гігієнічним вимогам, мізерними прибудинковими територіями з відсутністю функціонального зонування, благоустрою та озеленення, нестачею асортименту об'єктів культурно-побутового обслуговування (дитячих дошкільних установ, парків, спортивних споруд, місць тимчасового і постійного зберігання автомобілів, громадського центру), має великий потенціал для перетворень. Розчищення, санація внутрішньоквартальних територій малоцінної забудови створить великий резерв площ для проведення комплексної реконструкції та модернізації з дотриманням обмежень зони регулювання забудови.

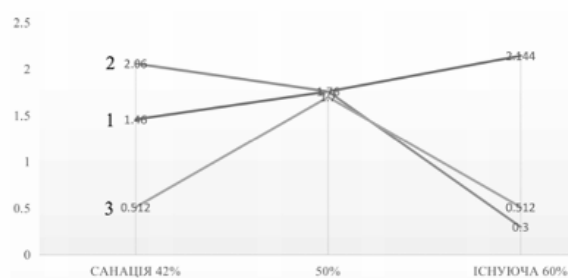
Зона мікрорайонної забудови 60-70 років 20 сторіччя характеризується переважанням типових 4-5-поверхових будинків лінійної забудови, що формують відкриті прибудинкові простори з благоустроєм і озелененням. Монотонність і однотипність, фізичний і моральний знос будинків з низькою якістю мікроклімату, невідповідність показників житлової забезпеченості сучасному житловому стандарту, занедбаність та повна відкритість для транзиту сторонніх пішоходів і транспорту прибудинкових територій, наявність наскрізних проїздів через мікрорайони, велика кількість гаражів, відсутність чіткого функціонального зонування територій, брак дитячих дошкільних установ, нестача озелених територій, місць тимчасового і постійного зберігання автомобілів. Низькі показники щільності забудови говорять про неефективність використання територій та можливості коригування планувальної структури – проведення ущільнення забудови з метою збільшення обсягу житлового фонду, створення більш замкнених житлових груп і насичення відсутніми об'єктами культурно-побутового обслуговування. Розчищення територій від гаражів, організація повноцінного функціонального зонування та благоустрою, розробка раціональної системи проїздів поліпшить стан внутрішнього мікрорайонного простору. Модернізація та реконструкція будівель підвищать якість мікроклімату, підвищать комфортність проживання і архітектурну виразність забудови.

Мікрорайонна забудова 80-90 років 20 сторіччя проводилася типовими 9,10,12,16-поверховими блок-секційними будинками з планувальною структурою декількох видів. Розміри кварталу збільшилися до 50-60 га, відстані між висотними будівлями визначили величезні розміри відкритих неосвоєних та занедбаних прибудинкових територій. Наскрізні проїзди сприяють збільшенню потоків транспорту через територію мікрорайону. Стан житлового фонду, якість мікроклімату не відповідають сучасним нормативам. Комплексна реконструкція територій, що включає в себе розбивку величезної території на ділянки меншого розміру – повернення до поквартальної системи, нове функціональне використання частини територій, розробка раціональної системи проїздів, організація замкнутих приватних прибудинкових просторів, їх функціональне зонування та благоустрій, модернізація житлового фонду, – зроблять їх повноцінними і по-справжньому комфортними.

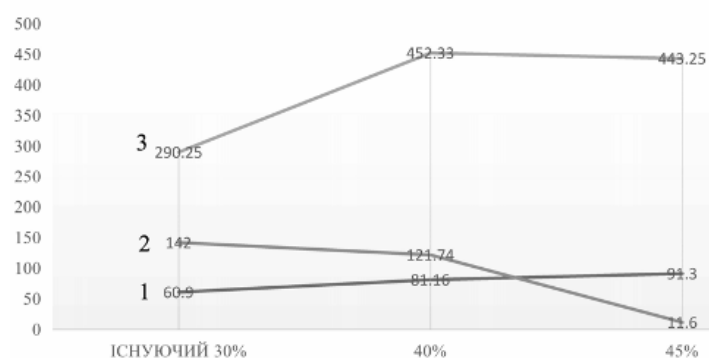
З метою визначення ресурсів підвищення ефективності використання території зон історичної житлової забудови з врахуванням умов і обмежень щодо граничних показників поверховості, допустимого відсотку забудови, протипожежних відстаней і санітарно-гігієнічних вимог в дослідженні проаналізовано ряд кварталів кожної типологічної групи (рис.4).

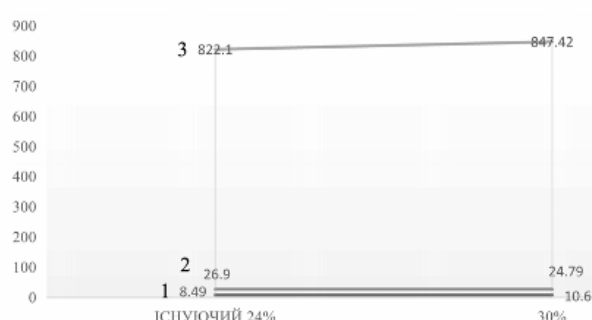
Квартал зони історико-архітектурного заповідника

Квартал зони регулювання забудови

Квартал забудови 60-70 рр.20 ст.

Квартал забудови 80-90 рр.20 ст.

1 — забудовані території 2 — незабудовані території 3 — житлова площа

Рис. 4. Зміна показників територій при реконструкції в залежності від відсотку забудови та поверховості

Режим охоронної зони історико-архітектурного заповідника передбачає збереження існуючого планування, окремих пам'яток і архітектурних композицій, комплексів, цінної фонові забудови, накладає ряд регламентацій на будівництво

нових об'єктів – обмеження поверховості, збереження червоної лінії забудови і т. д. Висота забудови по фасаду кварталу – до 18,6 м, по кутам – 21,3 м, гранична висота видимої з вулиці частини забудови в центрі кварталу – не вище 62% висоти фасаду будівлі по периметру кварталу. Враховуючи обов'язковість дотримання інсоляційних вимог, що регламентують відстані між забудовою, виявлена пряма залежність між розмірами кварталу та можливістю збільшення площі житлової забудови в центральній частині кварталу при реконструкції. При дотриманні вимог всіх обмежень при реконструкції кварталів зони історико-архітектурного заповідника максимальний приріст показників площі житлової забудови кварталів, що досліджувались, склав 12 %.

Для зони регулювання забудови обмеження висоти 48 м. Розміри кварталу мають прямий вплив на можливості інтенсифікації використання території, дозволяючи розташування забудови більшої поверховості в центральній частині кварталу без порушень інсоляційних вимог. Отриманий приріст показників площі житлової забудови склав до 40%.

При аналізі можливостей проведення реконструкції 4-5 поверхової забудови мікрорайонів 60-70 рр. 20 сторіччя виявлено найбільш високі показники приросту площі житлової забудови – до 45% при збільшенні відсотку забудови до 40%. Дослідження можливостей інтенсифікації використання територій 9-16-поверхової забудови мікрорайонів 70-90 рр. 20 сторіччя виявило обмежені можливості приросту житлових площ до 6% через обов'язковість дотримання інсоляційних вимог.

На основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що максимальні можливості підвищення ефективності використання територій зон житлової забудови в історичних містах мають зони регулювання забудови та мікрорайонна середньоповерхова забудова 60-70 рр. 20 сторіччя.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Визначення структурних і планувальних особливостей формування житлових територій, головних факторів, що впливають на їх становлення в нових соціальних умовах; тенденції подальшого вдосконалення сельбищних територій в містах України є важливим містобудівним завданням для вироблення стратегії створення умов плідного і повноцінного, стійкого розвитку міста з забезпеченням високої якості середовища проживання.
2. Вивчення сучасного стану житлового середовища міст продемонструвало необхідність його гуманізації, орієнтованої на пошук рішень щодо подолання антагонізму і протистояння існуючих умов середовища проживання і загальнолюдських потреб його жителів. Гуманізацію середовища можна розглядати як один з етапів відновлення гармонії між окремою людиною, цивілізацією і природою. Гуманізація житлового середовища базується на врахуванні біологічних, фізіологічних, духовних, естетичних, психологічних та соціокультурних аспектів потреб людини, враховує соціальні, екологічні, ергономічні, функціональні, естетичні, конструктивно-технологічні, економічні вимоги при вдосконаленні житлового середовища та забезпечує умови формування екологічно, психологічно та естетично комфортного середовища містобудівними засобами.

3. На основі використаних загальнонаукових методів системного підходу та структурного аналізу, історичного та порівняльного аналізу, методу експериментального проектування:

- а) зони житлової забудови, населення та засоби гуманізації житлового середовища методологічно розглянуті як системна цілісність «населення»-«середовище» –об’єкт містобудівного дослідження та проектування;
- б) визначено поняття, показники та методи гуманізації житлового середовища та виконано аналіз законодавчого, нормативного забезпечення, спрямованого на гуманізацію житлового середовища в процесі реконструкції історичних міст;
- в) визначена роль і місце зон житлової забудови в структурі сельбищних територій;
- д) розроблені методичні основи планувальної організації зон житлової забудови як засобу здійснення заходів по гуманізації середовища на основі принципів та методів мікрорайонування;
- е) виконано аналіз функціонально-планувальної та соціально-планувальної структури історичних міст Причорномор’я України на прикладі м. Одеса та визначено типологічні ознаки житлового середовища, сформованого в різних умовах;
- є) розроблено рекомендації щодо удосконалення та подальшого розвитку житлового середовища історичних міст Причорномор’я України на прикладі м. Одеса принципами його гуманізації;
- ж) визначено, що території зон регулювання забудови 18-початку 20 сторіччя та мікрорайонної забудови 60-70 рр. 20 сторіччя мають максимальні (до 45%) ресурси підвищення ефективності використання території зон житлової забудови з врахуванням умов і обмежень щодо граничних показників поверховості, допустимого відсотку забудови, протипожежних відстаней і санітарно-гігієнічних вимог.

5. Отримані результати аналізу, вивчення і визначення основних груп факторів, що впливають на процес формування зон житлової забудови, розкриття особливостей та причин їх змін, характерних рис функціонування та потенційних можливостей сприятимуть розробці програм подальшого їх розвитку, реконструкції і перетворення в комфортне, гідне і максимально відповідаюче рівню людських потреб гуманне середовище.

6. Проведений комплекс досліджень може бути підґрунтям для оцінювання функціонально-планувальної структури міст, формування стратегії містобудівної діяльності в сфері перетворення житлового середовища, удосконалення методичної бази підготовки спеціалістів в галузі містобудування.

7. Проведене дослідження розкриває напрями подальшого вивчення проблем гуманізації середовища:

- а) розробка прийомів архітектурно-планувальної організації території для кожного з характерних типів території;
- б) дослідження методів та прийомів модернізації житлової забудови різних типів;
- в) методи та прийоми благоустрою територій житлової забудови різних типів та історичних періодів;

г) розробка методів та прийомів організації системи повсякденного культурно-побутового обслуговування населення для різних типів житлового середовища.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Топал С.С. Эффективность города как основной комплексный показатель качества жизни его горожан. *Містобудування та територіальне планування*. 2014. Вип.51. С. 620-624.

2. Топал С.С. Теоретические основы социально-планировочной организации зон жилой застройки. *Сучасні проблеми архітектури і містобудування*. 2015. Вип. 40. С. 308-316.

3. Топал С.С. Формирование и развитие представлений о жилой среде. *Містобудування та територіальне планування*. 2015. Вип. 58. С. 513-516.

4. Топал С.С. Умови формування екологічно, психологічно та естетично комфортного середовища як основ гуманізації. *Містобудування та територіальне планування*. 2018. Вип. 66. С. 611-615.

5. Топал С.С. Принципы та методи вдосконалення житлових територій міста Одеса з метою гуманізації та забезпечення сталого розвитку. *Містобудування та територіальне планування*. 2018. Вип. 68. С. 562-566.

6. Топал С.С. Гігієнічні вимоги як показники комфортності житла. *Містобудування та територіальне планування*. 2021. Вип. 77. С. 451-457.

Стаття в періодичному науковому виданні держави (Польщі), яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу (журнал індексовано в BazTech, Google Scholar, Google, WorldWideScience):

7. Topal S. Odessa-energy efficiency and problems of urban areas humanization. *Budownictwo o zoptymalizowanym potencjale energetycznym*. 2013. 2 (12). Chestochowa (Poland): Wydawnictwo Politechniki Czestochowskiej, 2013. P.122-125.

Публікації у збірниках праць за матеріалами конференцій

8. Топал С.С. Принципы и методы энергоэффективной гуманизации жилых территорий на примере города Одесса. *Энергосбережение и экология в жилищно-коммунальном хозяйстве и строительстве городов*: материалы II международной научно-практ. конф., ноябрь 2013. г. Белгород: БГТУ, 2013. С.186-189.

9. Топал С.С. Энергоэффективность и проблемы гуманизации городских территорий. *Енергоефективні технології в міському будівництві та господарстві*: матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 11-12 квітня 2013 р. м. Одеса: ОДАБА, 2013. С. 57-60.

10. Топал С.С. Градостроительство – изучение и проектирование жизни. *Город в зеркале междисциплинарных исследований различных наук*: по материалам всероссийской научно-практ. конф., 29-30 мая 2014. г. Санкт-Петербург: СПГАСУ, 2014. С.74-76.

11. Топал С.С. Принципы и методы гуманизации современной среды жизнедеятельности человека. *Енергоефективні технології в міському будівництві*

та господарстві: матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 17-18 листопада 2016 р. м. Одеса: ОДАБА, 2016. С.184-188.

12. Топал С.С. Гуманістичний світогляд в містобудівництві. *Сталий розвиток міст (містобудівний аспект)*: матеріали міжнародної наук.-практ. конф., листопад 2017 р. м. Харків : ХНУМГ, 2017 р. С. 213-215.

13. Топал С.С. Людиноорієнтованість енергоефективності в містобудівництві. *Енергоефективні технології в міському будівництві та господарстві*: матеріали міжнародної наук.-практ. конф., 17-18 травня 2018 р. м. Одеса: ОДАБА, 2018. С.68-71.

14. Топал С.С. Методологічні принципи гуманізації житлового середовища міста. Матеріали 74 наук.-техн. конф. професорсько-викладацького складу академії, 17-18 травня 2018р. м. Одеса: ОДАБА, 2018. С. 223.

15. Топал С.С., Попова К.Е., Малюта В.С. Енергоефективність як фактор вдосконалення структури житлового середовища міст. *Енергоефективні технології в міському будівництві та господарстві*: матеріали міжнародної наук.-практ. конф., вересень 2019 р. м. Одеса: ОДАБА, 2019. С.15.

16. Топал С.С., Поліщук О.М., Чобан А.Д. Створення енергоефективних зон житлової забудови як вектор покращення середовища життєдіяльності. *Актуальні проблеми енерго-ресурсозбереження та екології*: матеріали III міжнародної наук.-техн. конф., 11-12 грудня 2019 р. м. Одеса: ОДАБА, 2019. С. 136.

17. Топал С.С., Шкрабик Й.В. Пріоритетність якості середовища серед показників міста. *Проблеми та перспективи розвитку будівельного комплексу м. Одеси*: матеріали III всеукраїнської наук.-практ. конф., 17-18 грудня 2020 р. м. Одеса: ОДАБА, 2020. С. 26.

18. Топал С.С., Мартинюк О.І. Удосконалення системи благоустрою як аспект гуманізації міст. Матеріали 76 науково-технічної конференції професорсько-викладацького складу академії, 21-22 травня 2020 р. м. Одеса : ОДАБА, 2020. С. 17.

19. Топал С.С. Адаптація житлового середовища до сучасних урбаністичних процесів. Матеріали 77 науково-технічної конференції професорсько-викладацького складу академії, 13-14 травня 2021р. м. Одеса : ОДАБА, 2021. С.16.

Статті, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження:

20. Топал С.С. Одеса – шляхи розвитку. *Креативний урбанізм*: стаття в монографії/ за заг. ред. Б.С. Черкеса та Г.П. Петришин. Львів: Львівська політехніка, 2014. С. 183-186.

АНОТАЦІЯ

Топал С.С. «Принципи і методи гуманізації житлового середовища історичних міст Причорномор'я України на прикладі міста Одеса». – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата технічних наук зі спеціальності 05.23.20 - Містобудування та територіальне планування.– Київський національний університет будівництва і архітектури, МОН України, Київ, 2021.

В дисертації проведено аналіз причин та масштабів змін, трансформації структури сельбищних територій з метою вироблення стратегії створення умов покращення житлового середовища. Визначення планувальних і структурних особливостей формування зон житлової забудови, головних факторів, що впливають на їх становлення в нових соціальних умовах виявило тенденції подальшого їх вдосконалення з урахуванням принципів гуманізації та закономірностей сталого розвитку міст.

В результаті дослідження проблеми гуманізації житлового середовища розроблено структуру інформаційного забезпечення містобудівної діяльності в даній області. Встановлено, що принципи мікрорайонування території за соціально-демографічними критеріями як людиноорієнтована організація житлового середовища в найбільшій мірі відповідають фізіологічним можливостям, вимогам і потребам людей – матеріальним, духовним і господарсько-побутовим. На основі аналізу планувальної структури Одеси виявлена специфіка формування зон житлової забудови в різних історичних умовах та типологічні характеристики середовища. Визначені ресурси підвищення ефективності використання території зон житлової забудови з врахуванням відповідних умов і обмежень. Проведений аналіз стану та визначення проблем гуманізації житлового середовища з врахуванням типологічних особливостей об'єктів та систематизація сучасних науково-теоретичних і прикладних методів сприяли розробці рекомендацій щодо проведення реконструкції міст України з метою їх подальшого розвитку.

Ключові слова: *зони житлової забудови, гуманізація середовища життєдіяльності, житлова група, мікрорайон, житловий район, прибудинкова територія, принципи мікрорайонування, реконструкція, культурно-побутове обслуговування, потреби та фізіологічні можливості людини, ефективність використання територій.*

АННОТАЦИЯ

Топал С.С. «Принципы и методы гуманизации жилой среды исторических городов Причерноморья Украины на примере города Одесса». – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата технических наук по специальности 05.23.20 – Градостроительство и территориальное планирование.– Киевский национальный университет строительства и архитектуры, МОН Украины, Киев, 2021.

В диссертации проведен анализ причин и масштабов изменений, трансформации структуры селитебных территорий с целью разработки стратегии создания условий улучшения качества жилой среды. Определение планировочных и структурных особенностей формирования зон жилой застройки, главных факторов, влияющих на их становление в новых социальных условиях, определило тенденции дальнейшего их совершенствования с учетом принципов гуманизации и закономерностей устойчивого развития городов. Город представляет собой

полифункциональное образование с территориальными, социальными, экономическими особенностями, обуславливающими его специфику сложного, многообразного живого организма, который постоянно развивается. Под процессом гуманизации градостроительной среды понимается её совершенствование с целью достижения физического, психологического и духовного комфорта человека в искусственном окружении.

В результате исследования проблемы гуманизации жилой среды разработана структура информационного обеспечения градостроительной деятельности в данной области. Установлено, что принципы микрорайонирования территории по социально-демографическим критериям как человекоориентированная организация зон жилой застройки в наибольшей степени соответствуют физиологическим возможностям и потребностям людей – материальным, духовным и хозяйственно-бытовым.

На основе анализа планировочной структуры Одессы выявлена специфика формирования жилой среды в различных исторических условиях и типологические характеристики среды. Проведенный анализ и определение проблем гуманизации жилой среды с учетом типологических особенностей объектов и систематизация современных научно-теоретических и прикладных методов способствовали разработке рекомендаций по проведению реконструкции зон жилой застройки городов Украины с целью их дальнейшего развития. Определены ресурсы повышения эффективности использования территории зон исторической жилой застройки с учетом соответствующих условий и ограничений.

Результаты исследования повысят эффективность градостроительных решений, формирующих среду обитания, и будут способствовать осуществлению задач её комплексного преобразования в освоенную, содержательную и комфортную жилую среду, отвечающую требованиям гуманизации с целью обеспечения условий всестороннего развития человека.

Ключевые слова: зоны жилой застройки, гуманизация среды жизнедеятельности, жилая группа, микрорайон, жилой район, придомовая территория, принципы микрорайонирования, реконструкция, культурно-бытовое обслуживание, потребности и физиологические возможности человека, эффективность использования территорий,.

SUMMARY

Topal S.S. «Principles and methods of humanizing the living environment of historical cities of Ukraine Black Sea region on the example of Odessa». – *Qualification scientific work on the basis of manuscript.*

Dissertation for obtaining a scientific degree of candidate of technical sciences in a speciality 05.23.20 - Urban planning and territorial planning. – Kyiv National University

of Construction and Architecture, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2021.

In dissertation the analysis of causes and scales of changes, transformation of country territories structure for development a strategy of creating conditions for a fruitful and full development of living environment has been carried out. Determination of planning and structural peculiarities of the formation residential development zones, the main factors influencing their formation in new social conditions revealed tendencies for their further improvement, taking into account the principles of humanization and regularities of sustainable urban development.

As a result of study the problem of humanization the living environment, the structure of information provision of urban development activities in this area was developed. It was established that principles of micro-zoning territory according to socio-demographic criteria as an author-oriented organization of the living environment are consistent to fundamental properties and needs of people – material, spiritual and economic-household, as well as anthropometric parameters, defining models of spatial behavior of population. On the basis of the analysis of functional and planning structure of Odesa the specificity of the formation of the living environment in different urban conditions and typological characteristics of the environment have been identified. The analysis of state and determination of the problems of humanization of the living environment taking into account typological features of the objects and systematization of modern scientific, theoretical and applied methods contributed to development of recommendations for reconstruction of residential areas of Ukrainian cities with a view to their further development.

Keywords : *housing zones, humanization of living environment, housing group, microdistrict, residential district, adjacent territory, principles of microdistricting, reconstruction, cultural and household services, needs and physiological capabilities of man, efficient use of territories..*